

TALLINNA ÜLIKOOL
Ühiskonnateaduste instituut
Riigiteaduste õppekava

Liisa Tolli

**EESTI, KREEKA JA SOOME NOORTE POLIITILINE AKTIIVSUS AMNÅ-
EKMANI RAAMISTIKUS.**

Bakalaureusetöö (12 EAP)

Juhendaja: prof. Anu Toots

Tallinn, 2016

Deklaratsioon

Mina, Liisa Tolli (sünnikuupäev:18.05.1994)

1. olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt. Teiste autorite uurimistööd, olulised seisukohad kirjandusest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.
2. annan Tallinna Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Eesti, Kreeka ja Soome noorte poliitiline aktiivsus Annå-Ekmani raamistikus.

mille juhendaja on Anu Toots,

säilitamiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu repositooriumis.

3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Töö autor: *Allkirjastatud digitaalselt*, 09.05.2016.

Nimi Liisa Tolli

e-mail LiisaTolli1994@gmail.com

Telefon +372 56 497 821

Skype liisatolli

Aadress Lepalinnu tee 1, leppneeme küla, Viimsi vald, 74009

Töö on kaitsmisele lubatud.

Juhendaja: Anu Toots, prof. *allkirjastatud digitaalselt*, 09.05.2016.

LÜHIÜLEVAADE

Liisa Tolli. Eesti, Kreeka ja Soome noorte poliitiline aktiivsus Amnå-Ekmani raamistikus. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, riigiteaduste eriala, 2016.

Töö eesmärk on kasutada Erik Amnå ja Joakim Ekmani (2012) loodud poliitilise osaluse raamistikku Eesti, Soome ja Kreeka võrdluses. Eesmärk on selgitada välja, millised osaluse vormid nendes riikides domineerivad, ning uurida, milline on sealjuures Eesti positsioon.

Sellest lähtuvalt püstitas autor kaks uurimisküsimust, millele vastuste leidmiseks kasutas kvantitatiivset andmete sekundaaranalüüsi:

- Millised osaluse vormid domineerivad Eesti, Kreeka ja Soome noorte hulgas? Milliseid erinevusi riikide lõikes võib sealjuures välja tuua?
- Mil määral võib noorte seas eri osalusvormide kasutamisel näha põlvkondliku sarnasuse tekkimist riigist olenemata?

Analüüsi põhjal teeb autor järgnevad järeldused:

- Kreeka noored eristusid käesoleva analüüsi põhjal Soome ja Eesti noortest selgemini – nimelt on nad tulevikus tõenäolisemalt aktiivsemad osalema kõikides mudelis kajastatud osalusvormides.
- Eesti positsioon sarnaneb rohkem Soomega, mis siinsete tulemuste juures on pigem negatiivne, sest mõlema riigi noori võib iseloomustada tõenäolisem passiivsus tulevikus.
- Eesti ja Kreeka noorte hulgas olid populaarsemad kodanikupõhised kollektiivsed osalusvormid ning Soome noorte jaoks olid olulisemad poliitilised individuaalsed osalusvormid.
- Noorte puhul ei eristunud põlvkondlik sarnasus kodanikuosaluse vormide tõenäolisema kasutamisenä tulevikus.

Võtmesõnad: noorte poliitiline osalus, eri osaluse vormid, ICCS 2009, E. Amnå, J. Ekman.

ABSTRACT

Liisa Tolli. Estonian, Greek and Finnish Youth Political Activity in Amnå-Ekman's Typology. Bachelors study, Tallinn University, School of Governance, Law and Society, Political Science specialization, 2016.

Aim of the Bachelors Study is to use a political participation typology created by Erik Amnå and Joakim Ekman (2012) in comparison of Estonia, Finland and Greece. The aim is to find out what forms of participation in these countries dominate and explore what is the position of Estonia. Accordingly, the author has set two research questions, to find answers using quantitative secondary analysis:

- What forms of participation are dominated amongst young people of Estonia, Greece and Finland? What differences between countries can be there to bring out?
- In using different forms of participation amongst young people to which extent we can see the emergence of generational similarities?

Based on the analysis the author will draw following conclusions:

- Greek youth were clearly different from the Finnish and Estonian youth in the present analysis - they are likely to be more active in the future to participate in all forms of participation reflected in the model.
- Estonia's position is more similar to Finland; this is rather negative, because the young people of both countries may be more likely to be characterized by the passivity in the future.
- Amongst young people of Estonia and Greece was more popular citizen participation in collective forms. For the Finnish young people, the most important were political participation in individual forms.
- For young people, there are not distinct similarities of generations in future use of citizen participation forms.

Key Words: youth political participation, different forms of participation, ICCS 2009, E. Amnå, J. Ekman.

SISUKORD

LÜHIÜLEVAADE.....	3
ABSTRACT	4
SISSEJUHATUS.....	6
1 POLIITINE OSALUS ERI SFÄÄRIDES	8
1.1 Poliitilise osaluse tõlgendused kaasaegses poliitikateaduses	8
1.2 Poliitilise osaluse tüpoloogiaid.....	10
1.2.1 Teorell jt. (2007).	10
1.2.2 Vromen (2012).....	11
1.2.3 World Value Survey 1990 (Norris, 2002).....	12
1.2.4 Amnå ja Ekmann (2012).....	13
1.3 Noorte poliitilise osaluse karakteristikud.	16
1.4 Kodanikuhariduse roll poliitilises osaluses	18
1.5 Ülevaade uuritavate riikide noorte poliitilise aktiivsuse põhilistest tunnustest.....	19
1.4.1 Eesti.....	19
1.4.2 Kreeka	19
1.4.3 Soome	19
2 METOODIKA	21
2.1 ICCS 2009 uuring.....	21
2.2 Uurimisküsimuste operatsionaliseerimine ja analüüsimeetod	22
3 ANALÜÜS	26
3.1 Osalusvormide esinemise sagedused.....	26
3.2 Klasteranalüüsi tulemused.....	29
KOKKUVÕTTEV ARUTELU	33
KIRJANDUSE LOETELU	36
LISAD	36
Lisa 1. Hoskinsi jt. Teadmiste ja demokraatia tase (2009). 14-aastased.....	39

SISSEJUHATUS

Viimasel paarikümnel aastal on teadlased muret tundunud kodanike ühiskonda kaasatuse teemade üle (Amnå, 2012). Üha enam on Euroopas märgata sidemete nõrgenemist kodanike ja rahvaesindajate vahel, millest kõneleb näiteks vähenev valimistest osavõtt. Lisaks sellele on inimesed muutunud skeptilisemaks ja usaldamatumaks poliitikute suhtes ning seetõttu ollakse kaugenenud traditsioonilistest poliitilise osaluse vormidest (Amnå, 2012). Seega on oluline vaadata, millistes uutes vormides osalemine toimub ning kas on võimalik panna nende uute vormide abil rohkem inimesi poliitika vastu huvi tundma. Lisaks üleüldisele langustrendile on tunda probleemi tõsidust just noorte seas (Lister, Pia, 2008).

Amnå ja Ekman on loonud nii uute kui ka traditsiooniliste osalusvormide paremaks liigitamiseks raamistiku, mida autor kasutab käesolevas uurimistöös. Selleks, et seda mudelit andmetega sisustada, valis autor International Association for the Evaluation of Educational Achievement (edaspidi IEA) koostatud uuringu „International Civic and Citizenship Education Study“ (ICCS, 2009), mis uurib 8. klassi õpilaste kodanikuteadmisi. Uuringust valis autor välja ühiskonnas osalemise teemaploki, mis hindab erinevate poliitiliste osaluste tegevustes osalemist.

Autor võttis Eesti positsiooni kõrvale võrdluseks noorte kodanikuhariduse teadmiste taseme poolest väga erinevad riigid. Autor valis kontrastsema pildi väljajoonistumiseks kaks võrdlusriiki: Kreeka ja Soome. Soome valiti seetõttu, et riik on Eesti arengust eespool ning Kreekaga võrreldes on Eesti noorte teadmiste taseme areng olnud kõrgem. Autor leiab, et on oluline võrrelda just nende riikide noorte poliitilist aktiivsust, kuna nad paigutuvad demokraatiateadmiste ja oskuste taseme poolest üsna eri astmetel. ICCS 2009 uuringu põhjal paigutuvad Soome noored teadmiste taseme poolest riikide pingerea etteotsa, Eesti noored keskele ning Kreeka noored asetsevad tabeli lõpuosas. Hoskins jt (2009) on oma uuringus „Civic Competence Composite Indicator“ (CCCI-2) toonud välja võrdlusriikide demokraatia kohta järgnevaid paigutusi: Kreekat võib lugeda üheks kõige madalamaks demokraatia ja oskuste kompetentsuse tasemega riigiks, Eesti paigutub selle käsitlemise järgi keskmise kompetentsustasemega riikide hulka ning Soomes on see üheks kõrgeimaks. Seetõttu soovib autor näha, kas nimetatud tendentsi võib märgata ka selle uurimistöo juures. Töö eesmärk on teada saada, millised osaluse vormid ülalmainitud võrdlusriikide seas esinevad. Töös paigutatakse IEA kodanikuhariduse uuringu ICCS 2009 andmed Amnå–Ekmani tüpoloogiasse ning tehakse seejärel andmete sekundaaranalüüs.

Peamised uurimisküsimused on:

Millised osaluse vormid domineerivad Eesti, Kreeka ja Soome noorte hulgas? Milliseid erinevusi riikide lõikes võib sealjuures välja tuua?

Mil määral võib noorte seas eri osalusvormide kasutamisel näha põlvkondliku sarnasuse tekkimist riigist olenemata?

1 POLIITILINE OSALUS ERI SFÄÄRIDES

Käesolev, teoreetiline peatükk algab eri poliitilise osaluse tõlgendamise viisidega. Seejärel tutvustatakse, milliseid lähenemisi võib selle juures eristada. Järgmiseks laiendab autor nende lähenemiste kasutamist eri tüpoloogiates. Seejärel kajastatakse poliitilist osalust noorte vaatepunktist ning kirjeldatakse ka kodanikuhariduse rolli poliitilise osaluse kujundamisel. Viimaseks antakse ülevaade uuritavate riikide peamistest trendidest osalusviiside kujunemisel.

1.1 Poliitilise osaluse tõlgendused kaasaegses poliitikateaduses

Eri uurijate poolt mõtestatakse poliitilist osalust mitmeti. Mõistet saab sobivalt defineerida kui väljendusviisi poliitilise rahulolu või rahulolematuse näitamiseks (Choe, Ahlqvist, 2003). Samas võime seda nähtust käsitleda ka tavaliste kodanike tegevusena, mis on suunatud poliitiliste tulemuste mõjutamiseks (Brady, 1999).

Seega, laiendades Brady ideed, on poliitiline osalus suunatud valitsevate inimeste võimul olemise mõjutamise või neid nende tegude eest vastutavaks võtmisele, mille eesmärk on ühiskonnas esile kutsuda muutusi. Poliitiline osalus on üks keskseid teemasid kaasaegse esindusdemokraatia mõistmisel (Teorell jt, 2007) ning liigitub laias laastus kaheks: konventsionaalseks ja mittekonventsionaalseks osaluseks. Lisaks sellele võib sama sisuga liigitust kohata ka traditsiooniliste ja mittetraditsiooniliste osalusviisidena. Konventsionaalse osaluse all mõistetakse nii-öelda traditsioonilisi viise, kuidas poliitikas osaleda, milleks on valimistel hääletamine ja erakondade tegevusele kaasaaitamine kas liikmeks olemise näol või kampaania läbiviimisest osavõtmisega. Seega on konventsionaalne osalus seotud eeskätt valimistsükliga. Siin on ka erandeid – osalemine võib toimuda ka valimiste vahelisel ajal, näiteks kui kodanikud võtavad ühendust poliitikute ja ametnikega, et oma häält kuuldamaks teha (Teorell jt, 2007).

Lisaks traditsioonilisele osalusele on oluline eristada ka mittekonventsionaalset lähenemist. Tunnuseks on siinkohal eri kanalite paljusus, mille kaudu kodanikud poliitilises diskussioonis osalevad. Näitena võib tuua proteste, kontakteerumist võimukandjate, meedia või avalikkusega. Mittekonventsionaalsetel viisidel ei ole valitud riigi esindajad peamiseks mõju avaldamise sihiks ning tegevus võib olla suunatud hoopis ettevõtete ja meedia tähelepanu saamiseks või avaliku arvamuse kujundamiseks (Teorell jt, 2007).

Viimasel paarikümnendil on konventsionaalne poliitiline osalus pigem langustrendis, mida seletab ka üha väiksem huvi valimiste vastu, mistõttu üha vähem inimesi käib hääletamas ja kuulub parteisse (Li, Marsh, 2008). Selline areng on tekkinud „tänu“ õhukese riigi arenemisele, privatiseerimisele, regulatsioonide lõdvenemisele, mistõttu on otsuste tegemine nihkunud eemale avalikelt asutustelt ja ametlikelt valitsusasutustelt ning läinud pigem mittetulunduslike ja eraühenduste kätte, mis tegutsevad nii kohalikul, riiklikul kui ka riikideüleasel tasandil. Seetõttu ei ole konventsionaalsed, riigile orienteeritud poliitilise osaluse kanalid enam nii tõhusad. Seega on oluline uurida poliitilise osaluse uute vormide tekkimise eelduseid ja ka vanade osalusviiside languse põhjuseid (Li, Marsh, 2008). Uusi vorme iseloomustatakse kui mittepoliitiliste käitumisviiside kasutamist poliitilistel eesmärkidel. Need võivad olla nii osad poliitilise tegevuse repertuaarist kui ka samal ajal kasutatud inimeste poolt, kellele ei meeldi organisatsioonid (Van Deth, 2012). Armingeon (2007) toob välja, et laias laastus jaguneb poliitiline osalus kahe kodanikegrupi vahel: need, kes on organisatsioonidega seotud, ning need, kes seda ei ole. See viibki meid järgmise osalusvormide jaotuse juurde. Võimalik on jaotada ühiskonnas osalemist ka selle järgi, millises ulatuses peab indiviid poliitikas osalemiseks pingutama või omama mingid kindlat teadmist (Choe, Ahlqvist, 2003). Selle lähenemise kohaselt saab eristada individuaalseid ja kollektiivseid osaluse vorme. Individuaalsete vormide alla võib lugeda hääletamist ja saadikutega ühenduse võtmist ning kollektiivsete osalusvormide hulka kuuluvad survegruppide tegevuses osalemine ning poliitilisse parteisse või ühendusse kuulumine.

Henrik Bang (2001) märgib, et tänapäeva poliitilise osaluse kirjandus keskendub sageli nn „free rider“-probleemile, mis seisneb selles, et inimesed ei osale, kuid sellest hoolimata on neile tagatud kõik boonused, mida nad kodanikuna kasutada saavad. Seega seisneb põhiprobleem kodanike väheses huvis ning neid on vaja julgustada osalema ka konventsionaalsetes osalusvormides (Li, Marsh, 2008). Samas ei seisne lahendus indiviidis poliitika vastu huvi tekitamises, et inimesed oleksid rohkem kaasatud traditsioonilistesse osalusviisidesse. Kodanik võib olla väga huvitatud poliitikast, kuid siiski eemalduda tegelikust poliitilisest maailmast, kui tema käest küsitakse, mida ta ühest või teisest poliitilisest teemast arvab (Martin, Van Deth, 2012). Mõnel juhul võib ka suur huvi poliitika vastu pöörduda passiivsusega. Seetõttu ei ole võimalik eeldada, et kodanike informeerimine poliitikast aitab neid tuua tagasi demokraatlike osalusprotsesside juurde. Tekib küsimus, kas kodanikud on piisavalt vastuvõtlikud, et võtavad poliitilistest teemadest huvitumist demokraatlikuks kodanikuks olemise aluseeldusena (Martin, Van Deth, 2012).

Teisest küljest ei välista huvi puudumine, et kodanik ei osaleks kõikides poliitilistes tegevustes (eriti kui on tegemist mitte suurt pingutust nõudvate tegevustega). Hoolimata eelnevalt esitatud väidetest on teadlased pigem arvamusel, et poliitiline huvi on vastavuses osalemisega (Armingeon, 2007).

1.2 Poliitilise osaluse tüpoloogiad

Poliitiliste osaluse vormide liigitamiseks ja mõistmiseks on eri viise. Nagu eelnevalt mainitud, võib seda teha nii konventsionaalsete ja mittekonventsionaalsete vormide kui ka individuaalsete ja kollektiivsete määratluste kaudu. Mõned teadlased on läinud sellest liigitusest isegi kaugemale, pakkudes välja eri tüpoloogiad. Järgnevalt tutvustatakse nelja tüpoloogiat ning analüüsitakse nende sobivust ICCS 2009 rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu andmete klassifitseerimiseks. Esimene neist on kajastatud tabelis 1.

1.2.1 Teorell jt (2007)

Järgnevalt on esitatud tabel tutvustamiseks esimest töös kajastatud tüpoloogiat J. Teorelli jt. poolt.

Tabel 1. Poliitilise osaluse eri viiside tüpoloogia.

Väljenduskanal			
		<i>representational</i>	<i>extra-representational</i>
mõju avaldamise viis	<i>exit-based</i>	hääletamine	teadlik tarbimis- harjumiste muutmise mõju avaldamise eesmärgil
	<i>voice-based</i> – ilma kindla subjektita	erakondadega seotud tegevus	protestimine
	sihitud	suhtlemine (avalikkuse või ametnikega)	

Allikas: Teorell jt, 2007.

Esimene eristus on tehtud väljenduskanalite põhjal. Siinjuures eristatakse esinduslikku ja mitteesinduslikku tegevust. On oluline, kas tegevus on seotud valimistega või mitte. Siinkohal

võib valimiste vahelisel ajal erakonna esindajatega kontakteerumist lugeda ka seotuks valimistega.

Selles tüpoloogias eristatakse ka tegevusi läbi Hirschmanni *exit- ja voice*-põhise lähenemise. Konventsionaalsetest viisidest alustades on Hirschmanni jaoks erakondlike eelistuste näitamiseks kaks viisi: erakondade toetuse näitamine hääletamise või nendega koos töötamise kaudu. Tegevuste grupeerimiseks on kasutatud viit märksõna: hääletamine, teadlik tarbimisharjumuste muutmine mõju avaldamise eesmärgil, tegevus parteis, protestides osalemine ja suhtlemine (nii ametnike kui ka poliitikutega).

Analüüsid selle tüpoloogia sobivust ICCS 2009 rahvusvahelise uuringuga, võib öelda, et see sobib pigem uurimaks poliitilist osalust, mis on juba toimunud. Kuna ICCS uurib 8. klassi noori, siis puudub neil reaalne kogemus valimistega seotud poliitilises osaluses ning seetõttu saab vaid analüüsida nende planeeritavat osalust.

1.2.2 Vromen (2012)

Ariadne Vromen pakub noorte osaluse uurimiseks välja kolm tasandit, millele on lisatud vastavad tegevused.

Tabel 2. poliitilise osaluse 3 tasandit.

	individuaalne	kollektiivne	konsulteeriv
<u>tegevused</u>	hääletamine, valimas käimine võimulolijatega kontakteerumine eri vormide kaudu blogimine boikotid ja tarbimiseelistused annetamine ja vabatahtlik tegevus	ühingusse, parteisse või sotsiaalse liikumise gruppi kuulumine protest diskussioonidel osalemine	ametlikud esildised noorte aktiivis osalemine (noortevolikogud, noortest koosnevad nõuandvad organid) väikeste gruppide kohtumised

Allikas: Vromen, 2012.

Esmalt on tabelis välja toodud individuaalsed tegevused, mida inimesed kasutavad poliitika mõjutamiseks, mis võib, aga ei pea olema osa kampaaniast ning võib, aga ei pea olema ellu kutsutud riigi poolt. Sinna alla läheb näiteks teadlike tarbimisharjumuste kujundamine poliitika mõjutamise eesmärgil. Teiseks võib osalust näha kui grupil või kollektiivsusel

põhinevat tegevust, mida tehakse tihtipeale vabatahtlikult ning mis mõjutab nii valitsust kui ka laiemat avalikkust. Leidub ka uusi kollektiivse osaluse vorme, mis on noorte poolt algatatud, kasutades tihti erinevaid internetikanaleid, kaasa arvatud sotsiaalmeediat. Viimasena võib näha konsulteerivat osalusviisi, mis tähendab eelkõige valitsuste ja teiste organisatsioonidega suhtlemist ning kodanike kaasamist otsustusprotsessidesse. Paljud sellised tegevused toetuvad eelkõige ekspertkodanike osalusele ja valdkonnaekspertide teadmistele.

Eeltoodud tüpoloogia ei ole sobiv ICCS 2009 rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu analüüsimiseks, kuna sisaldab endas uusi osaluse vorme, mille kohta ei ole uuringu küsimustest võimalik vastust saada. See puudutab just tabeli viimast liigitust, kus oleks tarvis andmeid noorte riigipoolse kaasamise kogemuste või teadmiste kohta sellel teemal.

1.2.3 World Value Survey 1990 (Norris, 2002)

Erinevaid poliitilise osaluse dimensioone on liigitanud juba World Value Survey 1990ndatel. Selle mudeli kohaselt saab poliitilist osalust liigitada kodanikuliikumiste aktiivsuse, protestiliikumistes osalemise ja valimistest osavõtu järgi. Järgnevas tabelis on näidatud, millistest näitajatest eri dimensioonid koosnevad.

Tabel 3. Poliitilise osaluse dimensioonid World Value Survey järgi 1990.

Kodanikuaktiivsus (civic activism)	Protestiliikumises osalemine (protest activity)	Valimistest osavõtt (voting turnout)
kuulumine keskkonnaalasesse organisatsiooni	rahumeelsel protestil osalemine	valimistel hääletamine
kuulumine heategevus organisatsiooni	boikottidel osalemine	
kuulumine muusika, kunsti ja haridusega seotud organisatsiooni	mitteametlikel streikidel osalemine	
erakonda kuulumine	petitsiooni allkirjastamine	
spordi- või vabaaja organisatsiooni kuulumine	hoonete hõivamisel osalemine	
kirikusse või usuorganisatsiooni kuulumine		
ametiühingusse kuulumine		

Allikas: Norris, 2002.

Tabelis on tegevused liigitatud valdkondade järgi. Kodanikuaktiivsuse all mõistetakse igasugust organisatsiooni kuulumist ja tegutsemist. Protestiliikumises on välja toodud erinevad protestivormid ning valimistest osavõtu all mõeldakse hääletamist.

Sellist tüpoloogiat on võimalik ühildada ICCS 2009 andmetega, kuid siiski on tegemist üsna piiratud liigitusega, mis võibolla ei anna andmete uurimisel piisavalt head tulemust.

1.2.4 Amnå ja Ekman (2012)

Nimetatud tüpoloogia on kajastatud tabelis 4.

Tabel 4. Kaasatuse, poliitilise osaluse eri vormide tüpoloogia.

	Mitteosalemine (kõrvale jäetud)		Kodanikuosalus (latentne-poliitiline)		Poliitiline osalus (manifesteeriv)		
	Aktiivsed vormid (antipoliitilised)	Passiivsed vormid (apoliitilised)	Sotsiaalne kaasatus (tähelepanu)	Kodanike kaasamine (tegevuspõhine)	Formaalne poliitiline osalus	Aktivism (parlamendi väline poliitiline osalus)	
						Legaalset/ parlamendivälised protestid või tegevused	Illegaalsed protestid või tegevused
Individuaalsed vormid	mitte hääletamine; meedias toimuvaga mitte kursis olemine; poliitikast rääkimisest hoidumine; poliitika kui eemaletõukav teema; rahulolematuse poliitika suhtes	mittehääletamine; poliitika kui ebahuvitav ja mittetähtis asi; poliitiline passiivsus	poliitikast ja ühiskonnast huvitumine; poliitika kui tähtis elu osa	ajaleheartikli kirjutamine; raha annetamine heategevuseks; poliitiliste teemade üle arutlemine ühiskonnas või internetis; meedia tarbimine; prügisorteerimine	valimistel ja referendumil hääletamine; tahtlik mittehääletamine või boikottimine; ametnike või poliitikutega suhtlemine; kandideerimine või töötamine riigiasutuses; raha annetamine poliitilistele organisatsioonidele	tarbimisharjumuste muutmine poliitilise mõjutamise eesmärgil; petitsioonide allkirjastamine; poliitiliste lendlehtede jagamine	õiguskorraldused; poliitiliselt motiveeritud rünnakud varale
Kollektiivsed vormid	tahtlik mittepoliitiline eluviis, näiteks hedonism, tarbimine; erijuhtudel: mittepoliitilised vägivaldsed teod (mäss), frustratsioon sotsiaalse tõrjutuse väljanäitamiseks	mittepoliitiline elustiil	kuulumine sotsiaalse eesmärgiga gruppi; teatud ideoloogia ja/või parteiga samastumine; elustiiliga seotud osalus: muusikastiil, grupiidentiteet, rõivad	sotsiaaltöös vabatahtlikuna panustamine; heategevusel põhinev kogukondlik töö	partei poliitilise organisatsiooni või ametiühingu liikmeks olemine; tegevused, mis on seotud partei või organisatsioonidega	kaasatus uutes sotsiaalsetes liikumistes; demonstratsioonidel, protestidel jt tegevustes osalemine	teede või raudteede blokeerimine; hoonete hõivamine; vägivaldsetes protestides osalemine

Allikas: Amnå, 2012.

Manifesteeriva poliitilise käitumise all mõeldakse tegevusi, mis on loodud valitsuste otsuste ja väljundpoliitika mõjutamiseks. See on eesmärgile orienteeritud ja jälgitav ning tulemusi võib näha kohe. Formaalse poliitilise osaluse all mõistetakse hääletamist valimistel, et toetada erakonda või mõnda kandidaati. Inimesed võtavad osa samadel põhjustel: et näidata poliitilist rahulolematust ning soovi uute muutuste loomiseks. Individuaalsel tasandil võime selleks lugeda näiteks kodanike kontakteerumist poliitikute või ametnikega, püüdlusega mõjutada tulemust või poliitilist tegevuskava. Formaalsete kollektiivsete vormide näide on kuuluvus kas erakonda, ametiühingusse või organisatsiooni, millel on kindel poliitiline eesmärk. Parlamendivälised kollektiivsed vormid tähendavad siinkohal osalemist protestimisega seotud tegevustes, lisaks kuulumine ühendustesse, mis tegutsevad väljaspool riigi poliitilist sfääri, näiteks naiste ja loomade õiguste eest võitlevad ühendused ning globaalsed liikumised. Parlamendivälised individuaalsed vormid hõlmavad protestidel osalemist, petitsioonide allkirjastamist jms. Kodanikuosaluse puhul on tegemist tegevustega, mis tulenevad kodaniku initsiatiivist, et demokraatlikku korraldust ja ühiskonda paremaks muuta. Sinna alla kuuluvad nii individuaalsed tegevused (ajaleheartikli kirjutamine, prügisorteerimine) kui ka kollektiivsed tegevused, mis tähendab kodanike koostööd kogukondades ja ühiste algatuste loomist. Tabelis on kirjeldatud ka mitteosalejaid ning nad on jaotatud kahte gruppi. Antipoliitiliste alla kuuluvad kodanikud, kes ei soovi osaleda poliitikas ning samas on meelestatud poliitika vastu. Lisaks sellele tegutsevad nad ka valitsevale režiimile vastu, et näidata oma meelsust. Apoliitilised ei ole poliitikast huvitatud ning seetõttu on tunduvalt kaugenenu ja passiivsemad.

Amnä tüpologia üks suuri eeliseid on see, et ühe osana poliitiliselt aktiivsetest kodanikest moodustavad just mitteosalejad ning nende tegevuses nähakse ka osaluse vormidele sarnaseid jooni. Seetõttu sobib nimetatud jaotus hästi ICCS 2009 uuringu tulemuste analüüsimiseks, kus saab ka välja tuua poliitikast mittehuviatud noorte osakaalu.

1.3 Noorte poliitilise osaluse karakteristikud

Postindustriaalse ühiskonna perioodil leiti, et nooremad põlvkonnad ei soovi enam kasutada traditsioonilisi poliitilise osaluse viise, vaid väljendavad end poliitiliselt rohkem kontekstipõhiselt ja rohkem ühe kindla tegutsemisviisi järgi: olgu selleks uued sotsiaalsed liikumised, internetiaktivism ja riikideülesed poliitikavõrgustikud. Peamine väide seisneb selles, et agendid, kanalid ja sihid on muutunud ja arenenud sõdade järgsel ajal (Norris, 2002), nagu ka samal ajal toimunud uute mittekonventsionaalsete osalusvormide järkjärguline areng. Tänapäeval eelistatakse osalemist lõdvemates, vähem hierarhilistes poliitilise osaluse vormides, mille hulgas on lisaks veel mitmeid elustiilile orienteeritud episoodilisi osalemisi, mis on tihtipeale suunatud teistele sfääridele, millel ei ole seost traditsioonilise poliitikaga (Stolle, Hooghe, Micheletti, 2005). Uuemad uuringud rõhutavad noorte igapäevaelust mõjutatud individualistlike poliitilise osaluse vormide tähtsuse osakaalu suurenemist teiste osalusvormide seas ja seetõttu peetakse oluliseks kaasata noori nende igapäevakeskkonnas (Vromen, 2012), näiteks nii interneti kaudu kui ka kohalikes kogukondades ja töökohtades.

Noorte inimeste suhe poliitikaga on tänapäeval tihtipeale problemaatiline. Neile viidatakse sageli kui apoliitilistele ja mittehuvitatutele. Samal ajal kiidavad teised autorid uute osalusvormide teket, seda eriti internetimaailma arengut silmas pidades. Seega on noorte osaluse kohta kahetisi arvamusi – kas on tegemist mittekaasatutega, mis näeb noori kui passiivseid ning poliitilist osalust vältivaid inimesi, või vastupidi just kaasatutena uute poliitiliste vormide kaudu. Mõlemal argumendil on oma piirangud, sest neil puudub võime kõikehõlmavalt seletada noorte osalust poliitikas. (Vromen, 2012)

Mitmed autorid on toonud välja erinevaid lahendusi noorte poliitilise kaasatuse parandamiseks. Näiteks avaldatakse kriitikat noorte osaluse praeguste mehhanismide suhtes, arvates, et õigem oleks keskenduda eri põlvkondade vahelisele koostööle, kus noorte eluga seotud valdkondades on otsuste tegemise võim delegeeritud noortele (Vromen, 2012). Lisaks sellele oleks tegemist ka mõtteka kaasamisega, kus noorte arvamust võetakse kuulda, neid koolitatakse ja mis kõige olulisem, neil lastakse teha vigu (Vromen, 2012). Hibbing ja Theiss-Morse on lähenenud sellele aspektile teise nurga alt, nähes probleeme poliitikas endas, mitte osaluses. Poliitika konfliktne olemus on just see, mis nii noortele kui ka täiskasvanutele mõjub pigem eemaletõukavalt. Seetõttu on vajalik parandada poliitika konfliktse olemuse kuvandit, mis annab lootust inimeste poliitikasse kaasatuse tõstmiseks (Hibbing ja Theiss-Morse, 2002).

Kolmanda nurga alt nähakse lahendust hoopis riigi tegevuse ajakohastamises, arvestades muutusi noorte poliitilises aktiivsuses. Noortele pannakse süüks traditsioonilistest poliitilistest vormidest eemaldumist, kuid sealjuures ei panda tähele, et see võib tuleneda ka institutsioonidelt endalt, sest noori ei ole piisavalt kaasatud (Farthing, 2010). Institutsioonide süüle viidates arvab Harris (*et al.* 2007, 24), et valitsuste ülesanne on luua seoseid igapäevase ja formaalse poliitika sfääride vahel, et noored oleksid huvitatud nii traditsioonilistest kui ka uutest poliitilistest osalusviisidest. Seda argumenti toetab ka Bang (2001), kelle arvates kodanike poliitika on seotud rohkem poliitilise süsteemi ja võrgustiku siseselt, mitte väliselt kodanikuühiskonna kaudu ning seetõttu on tekkimas uus poliitiliste aktivistide liigitus: ekspertkodanikud. Neid iseloomustab koostöövalmidus, võrgustumus, professionaliseeritud suhted riigiga, ideoloogiliste eelistuste puudumine. Bang peab peamiseks probleemiks seda, kui mõjuvõimsalt toimub professionaalse poliitika deliberaliseerimine, mille tulemuseks on osaluse ja koostöö lahtihakumine tavakodanike elust, mis seab ohtu demokraatia põhimõtteid rahva kaasatusest otsustusprotsessidesse. Noored pigem kahtlevad formaalse poliitika mõjus ja tõhususes ning näevad valitsusevälist, informaalset viisi alternatiivi ja lahendusena, kuidas leida lahendusi sotsiaalselt olulistele küsimustele (Bennett, 1998; Dalton, 2008; Kelley, 1996; Walker, 2000). See mõte puudutab noori, kes aktiivsete ekspertkodanike eliidina vähendavad teiste noorte võimalusi olla kaasatud (Vromen, 2012).

Farthingu arvates on noori vaja kaasata otsustustesse hoopis globaalsel tasandil riikideüleste organisatsioonide tegevuse kaudu. Selline samm eeldab omakorda noorte eemaldumist traditsioonilisest riigist. Seetõttu on vajalik teha muudatusi süsteemis. Lahendus noorte poliitikakaugusele peitub poliitika täielikus ümbertegemises, mitte vana poliitika ümberkohandamises. Poliitika peab olema noorte jaoks lõbus, nii et see hakkaks ise noori inimesi ligi tõmbama (Farthing, 2010).

1.4 Kodanikuhariduse roll poliitilises osaluses

Poliitilises osaluses on oluline kodanikuhariduse küsimus, sest see on vajalik demokraatliku, haritud kodanikega ühiskonna toimimiseks. Tulemusliku kodanikupoliitika elluviimisel on riigi elanikud võimeliselt aktiivselt sekkuma poliitilistesse situatsioonidesse, sest nad mõistavad poliitika olemust (Sünker, 2003). Samuti on poliitilise aktiivsuse uurimisel oluline näha formaalse kodanikuhariduse mõju (Galston, 2001).

Kodanikuühiskonna senisest jõulisem areng on suunanud otsustajate pilgud haridussüsteemi, mistõttu on kooli roll kodaniku kujundamisel saanud aja jooksul palju rohkem tähelepanu. Poliitikakujundajad mängivad suurt rolli riigi kodanikuhariduse kujundamise ja tähtsustamise juures. Kodanikuharidus annab noortele poliitilisi, majanduslikke, kultuurilisi ja sotsiaalseid väärtuste dimensioone (Ainley, Schulz, Friedman, 2013). Ühiskonnaõpetuse tunnid võimaldavad senisest enam tutvustada erinevaid lähenemisi, hõlmates arutelu vastuolulistel teemadel, simulatsioone ja ka teadmisi, kuidas eelnõust saab seadus. Õppeaine eesmärk on sotsiaalsete protsesside tundmaõppimine ja vajalike oskuste omandamine, et olla hilisemas elus aktiivne kodanik (Ainley, Schulz, Friedman, 2013). Konkreetseteks väljunditeks on selle õppeaine puhul kodanikualaste teadmiste taseme tõus, tolerantsuse kasv, hääletamas käimise populaarsemaks muutumine, vabatahtlikuks olemine ning kaasatus protestidesse ja meeleavaldustesse. Selle tulemusel on noortel lisaks otsestele viisidele võimalik osaleda poliitikas ka kaudsete viiside toel, nagu näiteks varivalimistel hääletamine ja poliitilises debatis osalemine (Kahne jt, 2013). Tänu kodanikuharidusele on võimalik arendada sotsiaalset sidusust, kodanikuidentiteeti ja osalusdemokraatiat ühiskonnas (Ainley, Schulz, Friedman, 2013).

1.5 Ülevaade uuritavate riikide noorte poliitilise aktiivsuse põhilistest tunnustest

Järgnevalt on esitatud kolme võrdlusriigi poliitilise aktiivsuse peamised karakteristikud. Riike kirjeldatakse peamiselt konventsionaalsete ja mittekonventsionaalsete osalusvormide levimise vaatepunktist. Lisaks on esitatud ka peamised noorte seas levinud uued vormid.

1.4.1 Eesti

Kuigi Eesti puhul on tegemist üsna noore demokraatiaga, võib öelda, et demokraatia juurdumine on olnud edukas – välja on kujunenud parteimaastik ja stabiilsed valitsused ning kodanike tasandil toimuvad mitmesugused algatused ja aktsioonid (Idnurm, Kattai, Roos, Toots, 2011). ICCS uuringu riikide võrdluses on Eesti noorte usaldus institutsioonide vastu seevastu pigem keskmisel tasemel.

Vastavalt Euroopa noorte osaluse uuringule on Eestis noorte hulgas kõrge huvi meedia ja interneti kaudu poliitika tarbimise vastu. Lisaks osaletakse üsnagi palju internetis avalikus diskussioonis. Selle uuringu kohaselt on nendel Eesti noortel, kellel veel valimisõigus puudub, suurem usk valimiste tõhususse kui neil, kellel see juba olemas on (EUYOUPART, 2004).

Ka IEA varasemad uuringud näitavad, et Eesti noorte seas on konventsionaalsete kodanike osalusmudelid olnud languses ning tähtsamaks on muutunud huvi mittekonventsionaalsete osalusviiside vastu (Toots, Idnurm, Ševeljova, 2006). ICCS-i uuringu põhjal on eestlased konventsionaalsetest osalusmudelitest keskmisest vähem huvitatud kui näiteks Kreeka eakaaslased. Eesti noorte kodanikuteadmised on ICCS 2009 uuringu põhjal halvemad Soomest ning paremad Kreeka eakaaslastest (Kerr jt, 2010).

1.4.2 Kreeka

Kreeklased on alates 1980ndatest pigem kaotanud huvi traditsioonilise poliitika vastu ning muutunud küüniliseks erakondade ja poliitikute suhtes (Kafetzis, 1997). Samal ajal on kodanikuühiskond ja kodanikuharidus jäänud pigem tagasihoidlikule tasemele. Domineerivaks jõuks on saanud valitsevad erakonnad, kes mõjutavad oma tegevusega kõiki institutsionaalseid sfääre, õõnestades nende autonoomiat ja väärtusi, mis omakorda nõrgestab ka kõiki parteiväliseid sidemeid riigi ja kodanike vahel. Seetõttu on protesti- ja internetipõhised sotsiaalsed liikumised uueks väljundiks poliitilisele osalusele. Kreekat

peetakse ka üheks materialistlikumate väärtustega riigiks, mis on ajas püsima jäänud (INRA, 2008). Ühelt poolt on tegemist riigiga, kus avalduvad tugevalt patriootlikud ja materiaalsed väärtused, mis loovad eeldused konventsionaalsete osalusviiside paremaks juurdumiseks, ning teiselt poolt on muutumas jõulisemaks parlamendiväline ja internetipõhine poliitiline osalus (Theocharis, 2010). Samas on Kreekas võrreldes Eesti ja Soomega kõrge valimistest osavõtu määr, mis võib näidata kodanike huvi poliitika vastu. Teisalt on Kreekas valimised kohustuslikud, seega ei ole teada, kas kodanike huvi on ka põhjendatud. ICCS 2009 uuringu riikide võrdluses on Kreeka noorte usaldus institutsioonide vastu pigem madalal tasemel. Lisaks on nad võrreldes Eesti ja Soome noortega ka rohkem alid protestitegevustele ning neil on suurem huvi nii riigi sisepoliitika kui ka kodakondsuse vastu (Schulz, Ainley jt, 2009). Veel on Kreeka noored konventsionaalsetes osalusviisides olemise suhtes meelestatud pigem halvemini. Kreeka noorte kodanikuhariduse teadmiste tase on võrreldes Eesti ja Soomega aga madalam (Kerr jt, 2010).

1.4.3 Soome

Soome puhul on näha traditsiooniliste poliitikas osalemise viiside langustrendi, seda juba alates 1970ndatest (Wass, 2008).

Ka Euroopa noorte osaluse uuringu kohaselt ei eelista soomlased konventsionaalseid osaluse viise, mistõttu on populaarsemad pigem mittekonventsionaalsed osalusvormid, nagu näiteks kuulumine valitsusvälistesse organisatsioonidesse, millega soomlased paistavad Euroopa kontekstis välja mõõdukalt (EUYOUUPART, 2004). Populaarseks on saanud internetis avalikus diskussioonis osalemine. Seega võib näha sarnasusi teiste riikidega, kus mittekonventsionaalsed osalusvormid on samuti levinud, kuid ICCS-uuringu riikide võrdluses eristub Soome noorte usaldus institutsioonide vastu oma kõrge taseme poolest (Idnurm, Kattai, Roos, Toots, 2011). Lisaks on toetus konventsionaalsetele osalusvormidele võrdlusriikide seas kõige madalam, kuid noorte kodanikuteadmiste tase on võrreldes Kreeka ja Eesti noortega kõrgem (Kerr jt, 2010).

2 METOODIKA

2.1 ICCS 2009 uuring

Just nimetatud uuring sobib Amnå-Ekmani loodud raamistiku täiendamiseks empiiriliste andmetega, sest uuringu pakutavad alaküsimused sobituvad täpselt tüpoloogias kirjeldatud tegevustega.

Seega kasutab autor töö empiirilises osas rahvusvahelise kodanikuhariduse võrdlusuuringut ICCS 2009. Uuringus osales 38 riigi 8. klassi noort keskmise vanusega 13,5 aastat ning see hõlmas kokku üle 140 000 põhikooliõpilase. Lisaks koosnes uuring ka õpetajatele ja koolidirektoritele mõeldud osadest. Eestist osales uuringus 2743, Soomest 3307 ning Kreekast 3153 õpilast (Schulz, Ainley, Fraillon, 2011).

Uuringu eesmärk on selgitada, kuidas ja mil määral on noored valmis võtma vastu kodaniku rolli. Analüüsiti õpilaste teadmisi ja arusaamu, samuti nende hoiakuid, taju ning tegevusi, mis on seotud nii ühiskonnaõpetuse kui ka kodanikuks olemisega riikide variatiivsuse lõikes (Kerr, Schulz, Burge, 2010). Uuringus püstitati kuus peamist uurimisküsimust, mille hulgas on ka siinse tööga seonduv küsimus, mis haakub analüüsiks valitud andmetega („Mil määral on noored huvitatud ja valmis tegutsema avalikus ja poliitilises elus ning millised faktorid seda mõjutavad?“) (Schulz jt, 2010).

2.2 Uurimisküsimuste operatsionaliseerimine ja analüüsimeetod

Töö peamisteks uurimisküsimusteks said järgmised:

Millised osaluse vormid domineerivad Eesti, Kreeka ja Soome noorte hulgas? Milliseid erinevusi riikide lõikes võib sealjuures välja tuua?

Mil määral võib noorte seas eri osalusvormide kasutamisel näha põlvkondliku sarnasuse tekkimist riigis olenemata?

Uurimuses kasutab autor kvantitatiivset uurimismeetodit. Töö kujutab endast IEA kodanikuhariduse uuringu ICCS 2009 andmete sekundaaranalüüsi. Kogu andmebaasist kasutab autor ühiskonnas osalemise teemaploki küsimusi koos loetletud alategevustega, mida võibki liigitada kui erinevaid poliitilise osaluse vorme:

- **Kui hästi saaksid Sa enda arvates järgmiste tegevustega hakkama?**
 - riikidevahelist konflikti käsitleva ajaleheartikli üle arutlemine
 - seisukohta kaitsmine vastuolulises poliitilises või sotsiaalses küsimuses
 - kandideerimine õpilasesindusse
 - õpilaste organiseerimine eesmärgiga koolis midagi muuta
 - vastuolulisel teemal peetava teledebati jälgimine
 - oma seisukohta sisaldava ajaleheartikli kirjutamine päevakajalisel teemal
 - oma klassi ees sotsiaalsest või poliitilisest probleemist rääkimine
- **Kas Sina võtaksid tulevikus osa mõnest järgnevast protestivormist?**
 - ajalehte kirja kirjutamine
 - seisukohta näitava märgi või T-särgi kandmine
 - rahvasaadikuga ühenduse võtmine
 - rahumeelsel marsil osalemine
 - avaldusele allkirjade kogumine
 - teatud asjade ostmata jätmine
 - protestiloosungite kirjutamine seintele grafitina
 - liikluse blokeerimine
 - avalike hoonete hõivamine
- **Mida Sina arvad end täiskasvanuna tegevat?**
 - hääletan linna-/vallavolikogu valimistel
 - hääletan riigikogu valimistel
 - kogun enne valimistel hääletamist kandidaatide kohta infot

- abistan kandidaati või parteid valimiskampania ajal
- astun erakonda
- astun ametiühingusse
- kandideerin valla- või linnavolikokku
- osalen Europarlamendi valimistel
- **Mida Sa arvad, et teed noore inimesena lähima paari aasta jooksul allpool on loetletud erinevatest tegevustest?**
 - töötan vabatahtlikuna kodukoha inimeste abistamiseks
 - räägin teistega oma vaadetest poliitiliste ja sotsiaalsete probleemide suhtes
 - kirjutan ajalehte poliitilistel ja sotsiaalsetel teemadel
 - annan oma panuse sotsiaalseid ja poliitilisi teemasid käsitlevas võrgufoorumis
 - liitun poliitilistel või sotsiaalsel eesmärgil mingi organisatsiooniga

Küsimustele vastamiseks tuli õpilastel valida Likert-tüüpi skaalal nelja vastusevariandi vahel:

- ma teen seda kindlasti
- tõenäoliselt ma teen seda
- tõenäoliselt ma ei tee seda
- ma ei tee seda kindlasti

Järgnevalt on esitatud Amnå-Ekmani poliitiliste osalusvormide tabel, kuhu on paigutatud küsimused IEA ICCS-ist.

Tabel 5. Amnå-Ekmani tüpoloogia ühildamine ICCS 2009 küsimustega.¹

	Mitteosalemine (kõrvale jäetud)		Kodanikuosalus (latentne–poliitiline)		Poliitiline osalus (manifesteeriv)		
	Aktiivsed vormid (antipoliitilised)	Passiivsed vormid (apoliitilised)	Sotsiaalne kaasatus (tähelepanu)	Kodanike kaasamine (tegevuspõhine)	Formaalne poliitiline osalus	Aktivism (parlamendiväline poliitiline osalus)	
						Legaalset/ parlamendivälised protestid või tegevused	Illegaalsed protestid või tegevused
Individaalsed vormid	mittehääletamine, meedias toimuvaga mitte kursis olemine, poliitikat rääkimisest hoidumine, poliitika kui eemaletõukav teema, rahulolematu poliitika suhtes	mittehääletamine, poliitika kui ebahuvitav ja mittetähtis, poliitiline passiivsus	poliitikat ja ühiskonnast huvitumine, poliitika kui tähtis elu osa, riikidevahelist konflikti käsitleva ajaleheartikli üle arutlemine; vastuolulisel teemal peetava teledebati jälgimine; kogun enne valimistel hääletamist kandidaatide kohta infot.	ajalehte artikli kirjutamine, raha annetamine heategevuseks, poliitiliste veemade üle arutlemine ühiskonnas või internetis, meedia tarbimine, prügi sorteerimine, oma seisukohta sisaldava ajaleheartikli kirjutamine päevakajalisel teemal; oma klassi eesotsiaalselt või poliitilisest probleemist rääkimine; ajalehte kirja kirjutamine; kirjutatud ajalehte poliitilistel ja sotsiaalsetel teemadel; annan oma panuse sotsiaalseid ja poliitilisi teemasid käsitlevas võrgufoorumis; seisukoha kaitsmine vastuolulises poliitilises või sotsiaalses küsimuses.	valimistel ja referendumil hääletamine, tahtlik mittehääletamine või boikottimine, ametnike või poliitikutega suhtlemine, kandideerimine või töötamine riigiasutuses, raha annetamine poliitilistele organisatsioonidele, kandideerimine õpilasesindusse; rahvasaadikuga ühenduse võtmine; hääletan linna-/vallavolikogu valimistel; hääletan riigikogu valimistel; kandideerin valla- või linnavolikokku; osalen Europarlamendi valimistel	tarbimisharjumuste muutmine poliitilise mõjutamise eesmärgil, petitsioonide allkirjastamine, poliitiliste lendlehtede jagamine, avaldusele allkirjade kogumine; teatud asjade ostmata jätmine	tsiviilrikkumiste tegemine, poliitiliste motiveeritud rünnakud varale, protestiloosungite kirjutamine seintele grafitina
Kollektiivsed vormid	tahtlik mitte-poliitiline eluviis, näiteks hedonism, tarbimine, erijuhtudel ka mittepoliitilised vägivaldsed teod (mäss), frustratsioon, sotsiaalse tõrjutuse väljanäitamiseks	mitte-poliitiline elustiil	kuulumine sotsiaalse eesmärgiga gruppi, teatud ideoloogia ja/või parteiga samastamine, elustiiliga seotud osalus, seisukohta näitava märgi või T-särgi kandmine.	sotsiaaltöös vabatahtlikuna panustamine, näiteks et aidata naisi või kodutuid, heategevusel põhinev kogukondlik töö, töötan vabatahtlikuna kodukoha inimeste abistamiseks, räägin teistega oma vaadetest poliitilistele ja sotsiaalsetele probleemidele	partei, poliitilise organisatsiooni või ametiühingu liikmeks olemine, tegevused, mis on seotud partei või organisatsioonidega, liitun poliitilistel või sotsiaalsel eesmärgil mingi organisatsiooniga; astun erakonda; astun ametiühingusse; abistan kandidaati või parteid valimiskampaania ajal	kaasatus uutes sotsiaalsetes liikumistes, demonstratsioonidel, protestide jt. tegevustes osalemine, õpilaste organiseerimine eesmärgiga koolis midagi muuta; rahumeelsel marsil osalemine	kodanike seadusekuulekuse rikkumine: teede või raudteede blokeerimine, hoonete hõivamine, vägivaldsetes protestides osalemine. liikluse blokeerimine, avalike hoonete hõivamine

Allikas: Amnå, 2012.

¹ Kaldkirjas on kujutatud Amnå-Ekmani tüpoloogia kirjeldused; poolpaksus kirjas ICCS 2009 ühiskonnas osalemise teemaploki küsimused.

Siinses töös on analüüsimisel kasutatud sagedustabelit, et leida vastust küsimusele, millised osaluse vormid domineerivad Eesti, Kreeka ja Soome noorte hulgas. Sealjuures on uuritavad poliitilise osaluse tegevused jaotatud neljaks:

- 1) Kodanikuosalus individuaalsete vormidega.
- 2) Kodanikuosalus kollektiivsete vormidega.
- 3) Poliitiline osalus individuaalsete vormidega
- 4) Poliitiline osalus kollektiivsete vormidega.

Kuna riikide valimid olid esinduslikud ja suured (üle 2000 vastaja igas riigis), saab jaotuse mõõõtühikuna kasutada protsenti vastajate arvust.

Analüüsi teises osas leiab autor vastuse küsimusele, mil määral võib noorte seas eri osalusvormide kasutamisel näha põlvkondliku sarnasuse tekkimist riigist olenemata. Sellele küsimusele vastamiseks on kasutatud klasteranalüüsi, et näha, millised aktiivsuse klastrid tekivad ning milline on eri osalusvormide osa tekkinud klastrites.

3 ANALÜÜS

Selles peatükis on esiteks näidatud eri osalusvormide sagedusi nii vastuste kui ka hiljem võrdlevalt riikide lõikes. Teiseks tutvustatakse klasteranalüüsi tulemusi ning näidatakse, milliseid eri klastreid on analüüsitavate andmete põhjal tekkinud.

3.1 Osalusvormide esinemise sagedused

Järgnevalt on esitatud nelja osalusvormi (kodanikeosaluse individuaalne ja kollektiivne osalusvorm ning poliitiline individuaalne ja kollektiivne osalusvorm) esinemise sagedused riikide lõikes. Analüüsiks on koondatud mitmed tunnused ühe nimetaja alla. Vastused on esitatud protsendina vastajatest.

Tabel 6. Kodanikeosaluse individuaalsete vormide esinemise sagedused.

		Latentne-poliitiline/individuaalne			
		Ma teen seda kindlasti	Tõenäoliselt ma teen seda	Tõenäoliselt ma ei tee seda	Ma ei tee seda kindlasti
Eesti	% vastajatest	8,3%	35,5%	45,9%	10,3%
Soome		7,4%	31,6%	48,3%	12,7%
Kreeka		20,5%	38,8%	28,1%	12,6%

Allikas: ICCS 2009.

Tabelis 6 on kokku võetud latentsete-poliitiliste individuaalsete tegevuste all järgnevad alategevused: oma seisukohta sisaldava ajaleheartikli kirjutamine päevakajalisel teemal; oma klassi ees sotsiaalsest või poliitilisest probleemist rääkimine; ajalehte kirja kirjutamine; kirjutan ajalehte poliitilistel ja sotsiaalsetel teemadel; annan oma panuse sotsiaalseid ja poliitilisi teemasid käsitlevas võrgufoorumis; seisukoha kaitsmine vastuolulises poliitilises või sotsiaalses küsimuses; riikidevahelist konflikti käsitleva ajaleheartikli üle arutlemine; vastuolulisel teemal peetava teledebati jälgimine; kogun enne valimistel hääletamist kandidaatide kohta infot.

Juuresolevalt tabelilt võib näha vastuste puhul üsna sarnast jaotumist Soome ja Eesti noorte hulgas- nende küsimuste juures on noored arvamisel, et nad tulevikus tõenäoliselt ei osale eelmainitud vormides. Samas võib Kreeka vastajate hulgas näha pigem positiivsemat hoiakut tulevikus osalemise suhtes. Eesti noorte seas on võrreldes teiste riikidega rohkem neid noori,

kes tõesti ei soovi osaleda poliitilises osalusel. Vastused on jaotunud kolme riigi vahel üsnagi ühtlaselt, mis näitab seda, et noorte seas ei ole kujunenud kindlat poolehoidu kodanikuosaluse individuaalsete vormide suhtes.

Tabel 7. Kodanikeosaluse kollektiivsete vormide esinemise sagedused.

		Latentne-poliitiline/kollektiivne			
		Ma teen seda kindlasti	Tõenäoliselt ma teen seda	Tõenäoliselt ma ei tee seda	Ma ei tee seda kindlasti
Eesti	% vastajatest	11,0%	41,4%	38,2%	9,5%
Soome		8,1%	29,3%	51,0%	11,7%
Kreeka		23,9%	43,4%	21,6%	11,1%

Allikas: ICCS 2009.

Tabelis 7 on analüüsitud kollektiivseid kodanikuosalust kajastavaid tegevusi. Nende alla kuuluvad tegevused on järgmised: töötan vabatahtlikuna kodukoha inimeste abistamiseks; räägin teistega oma vaadetest poliitilistele ja sotsiaalsetele probleemidele; seisukohta näitava märgi või T-särgi kandmine. Tabelist võime näha, et Eesti ja Kreeka noored osalevad eelmainitud tegevustes tõenäolisemalt, kui seda teevad nende Soome eakaaslased. Võrreldes Eesti ja Soome noortega on Kreeka noortel tulevikus suurem tõenäolisus osaleda nimetatud osalusvormides. Üldiselt võib näha, et kindlat eelistust ei ole ühegi riigi noorte seas kujunenud, kuid Kreekas on eeldused nendes osalusvormides esinemiseks suuremad.

Tabel 8. Poliitiliste individuaalsete osalusvormide esinemise sagedused.

		Manifesteeriv/individuaalne			
		Ma teen seda kindlasti	Tõenäoliselt ma teen seda	Tõenäoliselt ma ei tee seda	Ma ei tee seda kindlasti
Eesti	% vastajatest	12,7%	32,6%	37,8%	16,9%
Soome		15,3%	32,7%	36,6%	15,4%
Kreeka		26,5%	32,2%	23,6%	17,7%

Allikas: ICCS 2009.

Tabelis 8 on kokku võetud poliitilised individuaalsed osalusvormid. Sinna alla kuuluvad kandideerimine õpilasesindusse; rahvasaadikuga ühenduse võtmine; hääletan linna-/vallavolikogu valimistel; hääletan riigikogu valimistel; kandideerin valla- või

linnavolikokku; osalen europarlamenti valimistel; avaldusele allkirjade kogumine; teatud asjade ostmata jätmine; protestiloosungite kirjutamine seintele grafitina.

Siin võime näha rohkem sarnasusi Eesti ja Soome vastuste põhjal, kus tulemused langevad siiski pigem mitteosalemise kategooriasse. Seega võib näha, et traditsioonilised osalusviisid on populaarsust kaotamas Eestis ja Soomes, seevastu Kreekas on need rohkem populaarsed. Eesti kaldub oma positsioonilt pigem Soome lähedale. Kreeka vastajate seas leidub ka rohkem noori, kes kindlasti osalevad tulevikus poliitilistes individuaalsetes osalusvormides.

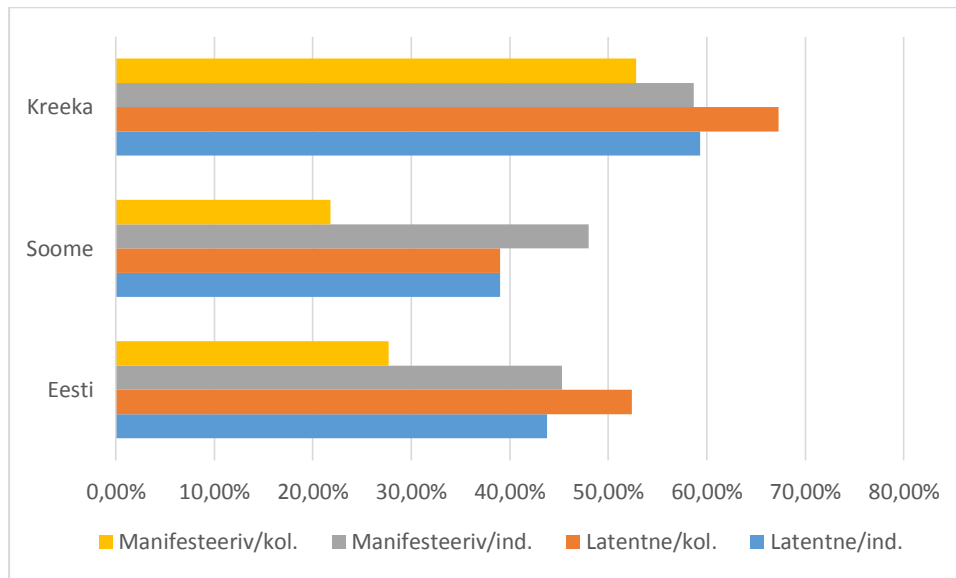
Tabel 9. Poliitiliste kollektiivsete osalusvormide esinemise sagedused.

		Manifesteeriv/kollektiivne			
		Ma teen seda kindlasti	Tõenäoliselt ma teen seda	Tõenäoliselt ma ei tee seda	Ma ei tee seda kindlasti
Eesti	% vastajatest	5,4%	22,3%	45,9%	26,5%
Soome		4,4%	17,4%	52,2%	26,0%
Kreeka		19,5%	33,3%	26,7%	20,5%

Allikas: ICCS 2009.

Viimases uuritavas tabelis (tabel 9) on kirjeldatud poliitilisi kollektiivseid osalusvorme, kuhu kuuluvad järgnevad tegevused: õpilaste organiseerimine eesmärgiga koolis midagi muuta; rahumeelsel marsil osalemine; liikluse blokeerimine; avalike hoonete hõivamine. Ka selle tabeli vastuste puhul võib näha sarnasust Eesti ja Soome noorte vastuste seas. Nimelt ei osale nad pigem tulevikus uuritavates vormides. Üsna sarnaselt jaotuvad nende riikide vastused ka teiste vastusevariantide juures. Seepärast tõuseb esile jällegi Kreeka, kus noored on rohkem aldis osalemaks tabelis uuritud osalusviisides. Samuti on võimalik näha, et Kreeka noored osalevad kindlasti tulevikus nendes tegevustes rohkem, kui seda teevad Eesti või Soome noored.

Graafik 1. Eri osalusvormide esinemine riigiti.

Allikas: ICCS 2009.

Graafik 1 kujutab nelja eri osalusvormi avaldumist riigiti, kuhu on kokku võetud iga vormi positiivsed vastused (*ma teen seda kindlasti / tõenäoliselt ma teen seda*). Graafikult võib näha, et kõige rohkem avalduvad kodanikupõhised (latentsed) kollektiivsed vormid Kreekas. Seetõttu võib järeldada, et Kreeka noored tunnevad huvi tulevikus heategevusel põhineva kogukondliku töö vastu. Teisalt on Kreeka noored vähem huvitatud poliitilise osaluse (manifesteeriv) kollektiivsetest vormidest. See tähendab väiksemat huvi astuda parteide ning ametiühingute liikmeks.

Soome puhul võime märgata rohkem poliitilise osaluse individuaalsete tegevuste populaarsust, sealhulgas valimistel hääletamine ning tarbimisharjumuste muutmine poliitilisel eesmärgil. Samuti on ka Soome puhul vähem populaarsed poliitilise osaluse kollektiivsed vormid, mistõttu on samuti huvi erakondade vastu väiksem.

Eestis domineerivad sarnaselt Kreekaga kodanikuosaluse kollektiivsed vormid. Võib öelda, et Eesti noored on tulevikus huvitatud osalemisest vabatahtlikuna ning muudes sotsiaalsetes algatustes. Vähem avalduvad poliitilised kollektiivsed vormid. Seega ei näe noored tulevikus end erakondade või muude formaalsete poliitiliste organisatsioonide tegevuses osalevat.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõigi võrdlusriikide ühise joonena on poliitilise osaluse kollektiivse vormi avaldumine kõige nõrgem. Kõige enam avalduvad kodanikuosaluse kollektiivsed tegevused Kreekas ja Eestis ning Soomes eristub sealjuures teistest riikidest.

3.2 Klasteranalüüsi tulemused

Klasteranalüüsi abil soovib autor vastata töö teisele uurimisküsimusele: „Mil määral võib noorte seas eri osalusvormide kasutamisel näha põlvkondliku sarnasuse tekkimist riigist olenemata“. Klasteranalüüsi tulemusel oli kõige sobivam kasutada neljast klastrit.

Kõige aktiivsemad noored. Nende noorte puhul on tegemist tõenäoliselt tulevaste liidritega poliitilises osaluses. Neid iseloomustab osalemine kõikides ICCS-i poolt välja toodud küsimuste tegevustes. Hääletamine kõikidel valimistel ning eelnevalt kandidaatide kohta info uurimine on nende jaoks tähtis ning tulevikus soovivad nad kindlasti seda teha. Protestidel osalevad tõenäoliselt, eriti ollakse nõus osalema rahumeelsetel protestidel. Tegemist on noortega, kes avaldavad aktiivselt arvamust ning tulevikus tõenäoliselt panustavad nii riigi kui ka kodanikuühiskonna arengusse ja on kursis ühiskonnas toimuvaga. Kui vaadata tegevustes osalemist lähtuvalt Amnå-Ekmani raamistikust, siis on esindatud kõik osaluse tüübid. Nende noorte puhul on kindlasti märgata kodanikuosaluse individuaalsete vormide tugevamat avaldumist ning kõige rohkem tulevad esile poliitilise osaluse individuaalsed vormid.

Mõõdukalt aktiivsed noored. Ka selle klasteri esindajate puhul on näha sarnasusi eelnevate klasterite noortega. Nimelt on noored nõus pigem osalema kodanikuosaluse individuaalsetes ja ka kollektiivsetes tegevustes. Erinevalt eelmisest klastrist ei toimu tõenäoliselt osalemist protestiliikumistes. Erandina võib näha osalemist rahumeelsetel protestil ning tarbimisharjumiste muutmist poliitilisel eesmärgil. Need noored võtavad osa peamisest traditsioonilisest osalusviisist: hääletamisest, kuid teistest traditsioonilistele osalusviisidele iseloomulikest tegevustest nad tulevikus pigem osa ei võta (näiteks erakondadega või ametiühingutega liitumine ja enda kandidatuuri ülesseadmine valimistel). Selle grupi noored osalevad tulevikus tõenäoliselt kodanikuühiskonda panustajatena. Amnå-Ekmani raamistiku perspektiivist vaadatuna on näha tugevat osalust kodanikuosaluse vormides ning poliitilise osaluse tegevustes on noored vähem esindatud. Siinkohal võib jälle erandina näha tõenäolist osalemist legaalsetes parlamendivälistes tegevustes.

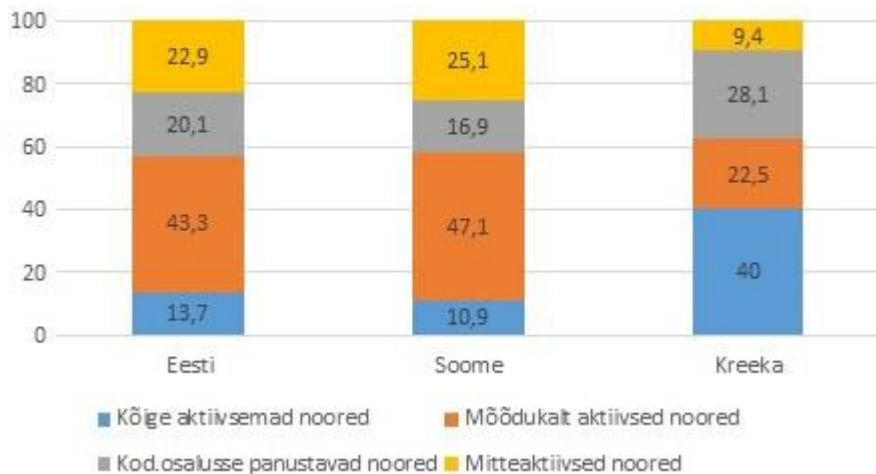
Kodanikuosalusse panustavad noored. Siin on näha sarnaseid jooni esimese klasteri esindajatega, kuid siiski on tekkinud mõned erisused. Nimelt osalevad noored tõenäoliselt tulevikus kodanikuosaluse individuaalsetes ja kollektiivsetes tegevustes, sealhulgas protestides, mis võivad olla nii rahumeelsed kui ka illegaalsed. Need noored osalevad küll kohalikel valimistel, kuid riiklikel ja europarlamenti valimistel tõenäoliselt mitte. Ka traditsioonilistes viisides ei näidata ise üles initsiatiivi, mis tähendab, et ei kandideerita ise

valimistel ega aidata parteid. Samuti ei tee nad ka eeltööd kandidaatidega tutvumisel. Teisalt on nad valmis ühiskonna arengusse panustama vabatahtliku tegevuse kaudu, seda siis nii üksikult kui ka organisatsioonis. Amnå-Ekmani raamistiku aspektidest vaadatuna esinevad selle klasteri noortel tugevalt kodanikuosaluse individuaalsed vormid, kuid formaalse poliitilise osaluse nii individuaalsed kui ka kollektiivsed vormid jäävad tähelepanuta. Samas parlamendivälistes osalusvormides on selle klasteri noored rohkem aldis osalema.

Passiivsed noored. Nagu nimetuski ütleb, ei osale need noored tulevikus tõenäoliselt üheski tegevuses. Samuti on nad passiivsed nii hääletamisel kui ka oma arvamuse avaldamises. Sealjuures kindlasti ei osale nad erakonna kandidaadiga kohtumistel, ei liitu erakonnaga ning tulevikus ei soovi kirjutada ajaleheartiklit oma arvamuse avaldamiseks. Neid noori võib iseloomustada kui mitteaktiivseid ühiskonnaliikmeid, kes tulevikus tõenäoliselt jäävadki passiivseks. Amnå-Ekmani tüpologia kohaselt on tegemist mitteosalejatega, kes esindavad pigem passiivseid (apoliitilisi) vorme.

Järgneval graafikul on kujutatud klasteranalüüsi tulemuste esinemist riigiti.

Graafik 2. Klasteranalüüsi tulemused riigiti.

Allikas: ICCS 2009.

Graafikult ilmneb, et Kreeka noorte seas on kõige rohkem aktiivsemaid noori. Samas on nende seas ka üsna palju mõõdukalt aktiivseid noori. Soome noorte seas esineb kõige rohkem mõõdukalt aktiivseid noori ning ka mitteaktiivseid noori. Üsnagi vähe on kõige aktiivsemaid noori. Eesti noorte seas on rohkem mõõdukalt aktiivseid noori ning sarnaselt Soomele on eestlaste seas vähe kõige aktiivsemaid noori. Seega järeldub antud graafikult, et õpilaste vastused ei jaotu klasterite vahel ühtlaselt ning kõige aktiivsemate noorte klasteris on ülekaalus

Kreeka noored ning mõõdukalt aktiivse klasteri juures on ülekaalus Eesti ja Soome noored. Seega jäävad riikide eripärad ilmseks ka klasteranalüüsi tehnikat kasutades, mis lubab järeltada, et eeldus põlvkondliku sarnasuse tekkimisest riigist olenemata ei pea paika.

KOKKUVÖTTEV ARUTELU

Uurimistöo koostamisel lähtus autor tõsiasjast, et aina enam on traditsioonilised osalusviisid muutumas vähem tähtsaks ning nende kõrvale on tekkinud uued osalusvormid, mille kasutamine on muutunud populaarsemaks eriti noorte seas.

Töö eesmärk oli kasutada Amnå ja Ekmani (2012) loodud poliitilise osaluse raamistikku kolme riigi- Eesti, Soome ja Kreeka võrdluses, et näha, millised osaluse vormid domineerivad nendes riikides. Uuritavateks riikideks valiti üksteisest kodanikuhariduse teadmiste taseme poolest erinevad riigid. Riikide võrdlemiseks kasutati ICCS 2009 noorte kodanikuhariduse uuringu andmeid, täpsemalt ühiskonnas osalemise teemaploki küsimusi.

Esmalt sooviti uurida, millised osalusvormid domineerivad Amnå-Ekmani raamistikust lähtuvalt võrdlusriikides ning milliseid erinevusi võib sealjuures välja tuua. Andmete analüüsimiseks jaotati osalusvormid nelja kategooriasse. Seejärel tõi autor välja eri riikide vastuste esinemise igas kategoorias.

Esimeseks uuritavaks osalusvormide kategooriakas olid kodanikuosaluse individuaalsed tegevused. Sealjuures on näha Kreeka 8. klassi noorte poolehoidu nimetatud tegevustes osalemiseks tulevikus. Eesti ja Soome noorte hulgas on näha uuritavates tegevustes osalemise juures sarnaseid vastuseid. Seetõttu on Eesti positsioon kodanikuosaluse individuaalsetes osalusvormides lähemal pigem Soomele. Kuigi Kreeka eristub ülejäänud kahest riigist, ei ole kõikide kolme riigi vahel märgata tugevat vastuste jaotumist ühe või teise osalusvormi poole.

Kodanikuosaluse kollektiivsete tegevuste juures võib samuti näha Kreeka noorte suuremat osavõtlikkust. Eesti noored on nende osalusvormide juures lähemal pigem Kreekale, olles aktiivsemalt meelestatud kui Soome eakaaslased. Poliitiliste osalusvormide individuaalsetes tegevustes saab märgata Soome ja Eesti vastuste sarnasust. Seega on Eesti ja Soome noored pigem halvemini meelestatud traditsioonilistes osalusvormides osalemise suhtes (nagu näiteks hääletamine valimistel ja avaldustele allkirjade kogumine). Jällegi on Kreeka noored rohkem aktiivsed osalema eelmainitud osalusvormides. Poliitilistes kollektiivsetes osalusvormides on näha samu tulemusi, kus Kreeka noored on positiivsemalt meelestatud kui teiste riikide noored. Eesti ja Soome noored on siin jälle sarnasemate tulemustega.

Tulemusi kokku võttes on võimalik teha järgmisi järeldusi:

- Kreeka noored eristusid käesoleva analüüsi juures rohkem Soome ja Eesti noortest-nimelt on nad tulevikus tõenäolisemalt aktiivsemad osalema kõikides mudelis kajastatud osalusvormides.
- Eesti positsioon sarnaneb rohkem Soomega, mis antud tulemuste juures on pigem negatiivne, sest mõlemate riikide noori võib iseloomustada tõenäolisem passiivsus tulevikus.
- Eesti ja Kreeka noorte hulgas olid populaarsemateks kodanikuosaluse kollektiivsed vormid ning Soome noorte jaoks olid olulisemad poliitilised individuaalsed osalusvormid.

Nende andmete põhjal võib järeldada, et Eesti ja Kreeka noored on rohkem meelestatud kollektiivselt osalema uutes osalusvormides, mille hulka kuuluvad vabatahtlikuna töötamine, teiste eakaaslastega oma poliitiliste ja sotsiaalsete probleemide suhtes vaadete jagamine.

Soome noored seevastu paremini meelestatud osalema individuaalselt poliitilistes osalusvormides, kuhu hulka kuuluvad näiteks hääletamine, asjade ostmata jätmine ning petitsioonide allkirjastamine.

Uurimistöö teise osana püstitas autor järgneva uurimisküsimuse: mil määral võib noorte seas eri osalusvormide kasutamisel näha põlvkondliku sarnasuse tekkimist riigist olenemata?

Uurimisküsimusele vastuse leidmiseks kasutas autor klasteranalüüsi, mille tulemusel tekkis neli eri gruppi. Klasteritele anti ühine nimetaja tulevikus tõenäolise osalusvormides osalemise aktiivsuse järgi.

Kõige aktiivsemate noorte puhul on tegemist nendega, kes osalevad tõenäoliselt või kindlasti kõikides poliitilise aktiivsusega seotud tegevustes, seda eriti just rahumeelsetel protestidel ning hääletamisel. Mõõdukalt aktiivsete noorte jaoks on oluline osaleda enamikus kodanikuosaluse individuaalsetes vormides, kuid traditsioonilistes osalusviisides peale hääletamise osa ei võeta. Kodanikuosalusse panustavad noored osalevad tulevikus kõikides kodanikuaktiivsusega seotud osalusvormides, kuid traditsioonilistes osalusviisides ei soovi nad osaleda (välja arvatud hääletamine kohalikel valimistel). Viimase klasteri moodustasid passiivsed noored, kes tulevikus tõenäoliselt ei osale üheski tegevuses.

Klasteranalüüsi põhjal võib näha kodanikuosaluse individuaalsete tegevuste esinemist kahes klasteris neljast. Seega ei teki noorte seas üsna tugevalt põlvkondlikku sarnasust, läbi kodanikuosaluse vormide tõenäolisema kasutamise tulevikus.

Klastrid jagunesid riikide lõikes üsnagi ebaühtlaselt- suur osa Kreeka noortest moodustas aktiivsete noorte klatri. Mõõdukalt aktiivsete noorte klaster jagunes aga suures osas Soome ja Eesti õpilaste vahel. Seega olid riikide eripärad tuvastatavad klasteranalüüsis ning seetõttu ei teki tulemustes ühtset põlvkondlikku sarnasust kõigi kolme riigi noorte vahel.

Uurimistöö piiratud mahu juures ei ole võimalik uurida järeldustest tekkivaid edasisi küsimusi.

Vaadates eelnevaid tulemusi, on vajalik uurida põhjalikumalt kahte suuremat teemat:

- Miks on uuringu järelduste põhjal just Kreeka noored aktiivsemad, kui seda on Eesti või Soome õpilased? Kuna Põhjamaade noored peaksid olema nii demokraatia arengu kui ka teiste näitajate poolest Kreekast rohkem poliitiliselt aktiivsemad, siis millest selline tendents tuleneb?
- Kas klasteranalüüsi põhjal eristatavat tüpoloogiat võib näha ka uuritavate riikide kodanike seas? Kuidas saaksime seda tüpoloogiat kasutada erinevate ühiskonnagruppide kodanikuaktiivsuse tõstmiseks?

KIRJANDUSE LOETELU

Ainley, J., Schulz, W., Friedman, T. (2013). *ICCS 2009 Encyclopedia. Approaches to civic and citizenship education around the world*. Amsterdam: IEA.

Armingeon, K. (2007). Political Participation and Associational Involvement. In J. W. van Deth, J. R. Montero, A. Westholm (Eds.). *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis* (pp. 358–383). London & New York: Routledge.

Choe, Y., Ahlqvist, A. (2003). Political Participation in the Baltic States. In E. Loftsson, Y. Choe (Eds.). *Political representation and participation in transitional democracies : Estonia, Latvia and Lithuania* (pp. 62–75). Huddinge : Södertörns högskola.

Dalton, R. J. (2008). Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies*, 56 (1), 76–98.

Ekman, J., Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22 (3), 283–300.

EUYOUPART (2004) Political Participation of Young People in Europe – Development of Indicators for Comparative Research in the European Union (EUYOUPART). Final Comparative Report. *Austria: Institute for Social Research and Analysis (SORA)*.

Farthing, R. (2010). The politics of youthful antipolitics: representing the ‘issue’ of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies*, 13 (2), 181–195.

Galston, W. (2001). Political knowledge, political engagement and civic education. *Annual Review of Political Science*, 4, 217–234.

Hoskins, B.; Villalba, C. M. H.; Saisana, M. (2012) *The 2011 Civic competence Composite Indicator (CCCI-2), Itaalia: JRC Scientific and Technical Reports*.

Idnurm, T., Kattai, K., Roos, A., Toots, A. (2011). *Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem: Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut.

INRA. (2008). Standard Eurobarometer 69: 1. Values of Europeans. Võrgulehel: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_values_en.pdf (15.04.2016)

Kafetzis, P. (1997). Political communication, political participation and the crisis of politics. *Greek Review of Political Science*, 9, 168–78.

Kahne, J., Crow, D., Leen N.-J. (2013). Different Pedagogy, Different Politics: High School Learning Opportunities and Youth Political Engagement. *Political Psychology*, 34 (3), 419–441.

Kerr, D., Sturman, L., Schulz, W., Burge, B. (2010). *ICCS 2009 European Report. Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary students in 24 European countries*. Amsterdam: IEA.

Li, Y., Marsh, D. (2008). New Forms of Political Participation: Searching for Expert Citizens and Everyday Makers. *British Journal of Political Science*, 38, 247–72.

Lister, M., Pia, E. (2008). *Citizenship in contemporary Europe*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

Martin, I., van Deth, J. W. (2007). Political Involvement. In J. W. van Deth, J.R.Montero, A. Westholm (Eds.) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis* (pp. 303–333). London & New York: Routledge.

Mccaffrie, B., Marsh, D. (2013). Beyond Mainstream Approaches to Political Participation: A Response to Aaron Martin. *Australian Journal of Political Science*, 48 (1), 112–117.

Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D., Losito, B. (2010). ICCS 2009 International Report. Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. Amsterdam: IEA.

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J. (2011). ICCS 2009 Technical Report. Amsterdam: IEA.

Stolle, D., Hooghe, M., Micheletti, M. (2005). Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation. *International Political Science Review*, 26 (3), 245–269.

Sünker, H. (2003). Political socialisation, participation and education : change of epoch - processes of democratisation. In H.Sünker, R. Farnen, G. Széll (eds.) *Political socialisation, participation and education : change of epoch - processes of democratisation* (pp. 23–29). Frankfurt am Main [etc.] : Lang.

Theocharis, Y. (2010). Young people, political participation and online postmaterialism in Greece. *New Media & Society*, 13 (2), 203–223.

Teorell, J., Torcal, M., Montero, J. R. (2007). Political Participation: Mapping the Terrain. In J. W. van Deth, J.R.Montero, A. Westholm (Eds.) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis* (pp. 334–357). London & New York: Routledge.

Van Deth, J.W. (2012). New modes of participation and norms of citizenship. In J.W. van Deth, W. A. Maloney (Eds.). *New participatory dimensions in civil society : professionalization and individualized collective action* (pp. 115–137). London ; New York : Routledge ; [Colchester] : ECPR.

Vromen, A. (2012). Youth Participation from the top down. In J. W. van Deth, W. A. Maloney (Eds.). *New participatory dimensions in civil society : professionalization and individualized collective action* (pp. 212–230) London ; New York : Routledge ; [Colchester] : ECPR.

Wass, H. (2008). *Generations and turnout The generational effect in electoral participation in Finland*. Acta Politica 35: Department of Political Science, university of Helsinki.

LISAD

Lisa 1. Hoskinsi jt. Teadmiste ja demokraatia tase (2009). 14-aastased

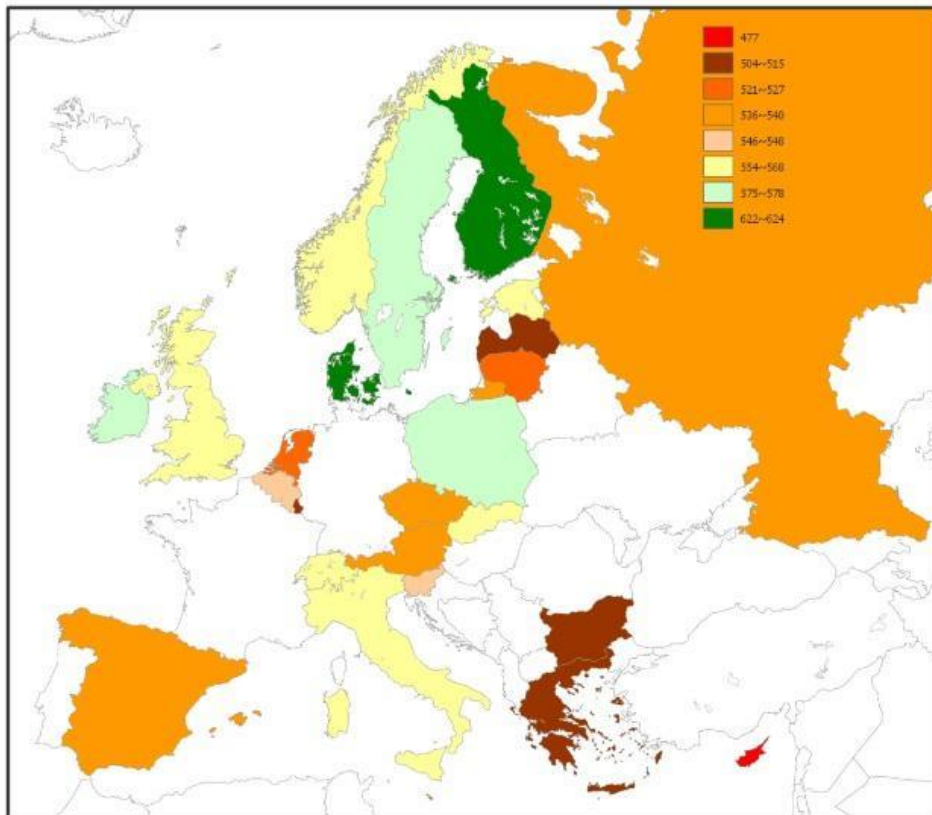

Fig 5. Knowledge and Skills for Democracy (Data 2009/Age group 14)